

Wstęp

Demograficzne starzenie się jest procesem, którego nie sposób uniknąć, lecz który można spowolnić, np. realizując politykę zmierzającą do zwiększenia poziomu dzietności lub zachęcającą osoby młode do imigracji (ONZ, 1956, 2015a). Celem projektu badawczego, którego wyniki prezentujemy w niniejszej książce, było wskazanie skutecznych narzędzi polityki fiskalnej i migracyjnej, opóźniającej proces starzenia się społeczeństw europejskich. Projekt realizowany był w latach 2013–2017 przez sześcioro naukowców z Uniwersytetu Warszawskiego i Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie oraz ich współpracowników z trzech krajów: Austrii, Francji i Włoch.

Monografię otwiera analiza demograficznych uwarunkowań starzenia się ludności (Rozdział 1). Dalsza część została podzielona na trzy odrębne obszary tematyczne. W pierwszym dokonano przeglądu literatury dotyczącej roli polityki fiskalnej w pobudzaniu dzietności (Rozdział 2) oraz przeprowadzono analizę porównawczą hipotetycznych zmian polityki fiskalnej, obniżających koszt utrzymania dzieci (Rozdział 3). Teoretyczne rozważania zostały uzupełnione – w obszarze drugim – o empiryczne analizy wysokości kosztów utrzymania dzieci w czterech krajach europejskich (Rozdziały 4 i 5). Następnie dokonano oszacowania efektywności alternatywnego rodzaju polityki ludnościowej, polegającego na tworzeniu zachęt do imigracji kompensacyjnej. Wyniki odnoszące się do czterech wybranych krajów europejskich (w ujęciu porównawczym), w tym Polski (w ujęciu szczegółowym), przedstawione są odpowiednio w Rozdziałach 6 i 7. Syntezę badania stanowiło porównanie efektywności obu rodzajów polityki przeciwdziałającej starzeniu się ludności: pronatalistycznej i migracyjnej. Wyniki tego porównania dla Polski zostały zawarte w rozdziale ostatnim. Uwzględnienie alternatywnych rozwiązań polityki publicznej, a także ich skutków demograficznych i kosztów, wzbogacając dotychczasowe badania i wnosząc istotny wkład w rozważania teoretyków nauk społecznych oraz praktyków: przedstawicieli administracji

publicznej, dziennikarzy i pracowników organizacji pozarządowych, na temat znaczenia bodźców pronatalistycznych i proimigracyjnych.

Przedstawione w książce wyniki badania odnoszą się do czterech krajów europejskich: Austrii, Francji, Polski i Włoch. Wybór tych krajów nie był przypadkowy, lecz podyktowany chęcią porównania stosunkowo odmiennych warunków demograficznych oraz modeli polityki publicznej. Kraje te różnią się pod względem poziomu płodności i zaawansowania procesu starzenia się. Podczas gdy w Austrii, Polsce i we Włoszech współczynnik dzietności ogólnej nie przekraczał w ostatnich latach poziomu 1,4 (dziecka na kobietę w wieku rozrodczym), we Francji był on zbliżony do 2, gwarantując tym samym prostą odtwarzalność pokoleń¹. Proces starzenia się jest najbardziej zaawansowany we Włoszech, gdzie odsetek osób w wieku co najmniej 65 lat wynosił w 2015 roku 22%, a najmniej zaawansowany w Polsce, gdzie analogiczny odsetek wynosił 15%. Utrzymywanie się bardzo niskiej płodności w Polsce, a także niekorzystna struktura wieku² powodują jednak, że już w 2040 roku odsetek ten wzrośnie w Polsce – jak i we Francji – do około 26%, w Austrii do 29%, we Włoszech zaś do 34% (ONZ, 2015b).

Kraje, które badaliśmy, różnią się również pod względem realizowanej polityki rodzinnej i migracyjnej. Nawiązując do typologii Esping-Andersena (2010), dotyczącej instytucji państwa opiekuńczego, można stwierdzić, iż Austria i Włochy reprezentują tak zwany konserwatywny (korporacjonalistyczny) model polityki rodzinnej, stosujący głównie bezpośrednie transfery pieniężne w celu kompensacji zarobków utraconych przez rodzica (w znakomitej większości matkę) opiekującego się dziećmi (por. Balcerzak-Paradowska, 2004). Polityka francuska natomiast łączy transfery pieniężne z rozbudowaną infrastrukturą żłobków i przedszkoli, sprzyjając tym samym aktywności zawodowej obojga rodziców. Państwo polskie przeznaczają na politykę

¹ To znaczy, że pokolenie dzieci jest tak samo liczne jak pokolenie ich rodziców.

² Silne wahania płodności i rozrodczości w całym okresie powojennym (tzw. wyże i niże demograficzne) spowodowały duże zróżnicowanie liczebności poszczególnych roczników wieku. Pokolenie powojennego wyżu z przełomu lat 40. i 50. XX wieku osiągnęło już wiek emerytalny, a około roku 2040 wiek ten osiągnie pokolenie ich dzieci, urodzone na przełomie lat 70. i 80. XX wieku.

rodziną najmniej środków (w ujęciu absolutnym oraz względnym, na przykład w postaci odsetka wydatków publicznych czy PKB), a odsetek dzieci uczęszczających do żłobków i przedszkoli należy do najniższych w Europie (OECD, 2016a). Te cztery państwa różnią się też pod względem polityki migracyjnej (por. MIPEX, 2015; OECD, 2016b). Francja jest stosunkowo otwarta na imigrantów przyjeżdżających w celach rodzinnych lub podjęcia studiów (Wihtol de Wenden, 2011), Włochy stosują liberalną politykę wobec cudzoziemskich pracowników krótkookresowych (Zinconone, 2011), Austria zaś cechuje się ściśle uregulowaną polityką, selektywnie przyciągającą określone kategorie cudzoziemców (Fassmann, Reeger, 2012). Polska na tym tle wyróżnia się znacząco, gdyż nie tylko pozostaje krajem emigracji netto³, ale również realizuje politykę, która nie ułatwia cudzoziemcom przyjazdu i osiedlania się (Grzymała-Kazłowska, 2008). Słowem, te cztery kraje europejskie stanowią przykłady różnych działań publicznych, mających na celu łagodzenie skutków tych samych procesów demograficznych. Z tego powodu porównanie efektywności tych działań stanowi niezwykle inspirujący przedmiot badań.

Literatura

Balcerzak-Paradowska, B. (2004). *Rodzina i polityka rodzinna na przełomie wieków. Przemiany, zagrożenia, potrzeba działań*. Warszawa: IPiSS.

Esping-Andersen, G. (2010). *Trzy światy kapitalistycznego państwa dobrobytu*. Warszawa: Difin.

Fassmann, H., Reeger, U. (2012). "Old" immigration countries in Europe. The concept and empirical examples, [w:] M. Okólski (red.), *European immigrations. Trends, structures and policy implications*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 65–90.

Grzymała-Kazłowska, A. (2008). Od adaptacji do integracji. Mechanizmy, uwarunkowania i zróżnicowanie integracji imigrantów zarobkowych w Polsce, [w:] P. Kaczmarczyk, M. Okólski (red.), *Polityka migracyjna jako instrument promocji zatrudnienia i ograniczania bezrobocia*. Warszawa: Ośrodek Badań nad Migracjami, 79–105.

MIPEX (2015). *Changes in context: can integration policies respond to the needs?* <http://www.mipex.eu>.

³ Emigracja przewyższa imigrację, a saldo migracji pozostaje ujemne.

- OECD (2016a). *Enrolment in childcare and pre-school*. Paris: OECD.
- OECD (2016b). *International migration outlook 2016*. Paris: OECD.
- ONZ (1956). *The aging of populations and its economic and social implications*. New York: ONZ.
- ONZ (2015a). *World population ageing 2015*. New York: ONZ.
- ONZ (2015b). *World population prospects, the 2015 revision*. New York: ONZ.
- Wihol de Wenden, C. (2011). The case of France, [w:] G. Zincone, R. Penninx, M. Borkert (red.), *Migration policymaking in Europe: The dynamics of actors and contexts in past and present*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 61–94.
- Zincone, G. (2011). The case of Italy, [w:] G. Zincone, R. Penninx, M. Borkert (red.), *Migration policymaking in Europe: The dynamics of actors and contexts in past and present*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 247–290.

Agnieszka Fihel